

4. Клокар Н.І. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у контексті проектування програмно-педагогічних засобів [Електронний ресурс] / Н.І. Клокар, В.Л. Шевченко. – 2008. – Випуск 3. – Режим доступу: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua>
5. Мадзігон В.М., Педагогічні аспекти створення і використання електронних засобів навчання / В.М. Мадзігон, В.В. Латиський, Ю.О. Дорошенко // Проблеми сучасного підручника: збірник наукових праць. – Вип. 4. – К.: Пед. думка, 2003
6. Морзе Н.В. Навчання для майбутнього: Посіб. для вчителів / Н.В. Морзе, Н.П. Дементієвська. – К.: Видав. група “ВНУ”, 2005. – 420 с.
7. Нарожный А.В. Программно-инструментальные средства для системы принятия решений в условиях дистанционного обучения / А.В. Нарожный // Труды Одесского политехнического университета.: Научный и производственно-практический сборник по техническим и естественным наукам. Одесса: ОНПУ, 2006. – Спецвыпуск. – С. 53-57.
8. Положення про дистанційне навчання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0464-04>.
9. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden / K. Brinker. – Berlin: Erich Schmidt, 1997. – S. 109-117.

Summary. The article deals with the principal peculiarities of the electronic multimedia manual aimed at cognition of linguistic and sociocultural competence of the History of the English Language.

Keywords: virtual learning environment, self-study, testing, educational space, tutor.

УДК 811.161.2'373.23-055.1

Н.М.Розумяк

ДИНАМІКА ОСОБОВОГО ІМЕННИКА́ КАМ'ЯНЕЧЧИНИ КІНЦЯ ХІХ ТА ХХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовані власні імена кінця ХІХ та ХХ століть. Визначені наскрізні імена мешканців міста Кам'янця-Подільського.

Ключові слова: антропоніміка, власні імена, динаміка іменникá.

Вивчення української антропонімії як окремої галузі мовознавства можливе за умови ґрунтовного дослідження всіх її класів, зібраного антропонімного матеріалу всіх регіонів України на різних хронологічних зрізах, систематичного впорядкування цього матеріалу. Це дає можливість простежити розвиток, функціонування та особливості антропонімної системи України, виокремити спільні та відмінні риси у їх вживанні, що водночас є невід'ємною складовою лексики української мови.

Науковий інтерес становить проблема дослідження динаміки сучасного українського іменникá, яка є недостатньо вивченою. Сьогодні описано динаміку власних імен окремих регіонів України. Одним із перших дослідив регіональні антропоніми Закарпаття П. Чучка, зміни антропонімної системи широко віддзеркалюється у напрацюваннях західноукраїнських науковців (Л. Кракалія, С. Панцьо, Г. Бучко, Л. Тарановська, Б. Близнюк, Г. Бачинська, Г. Панчук, І. Фаріон, С. Шеремета, Н. Свистун, Н. Рувьова). Над дослідженням антропонімії північної та центральної частини України працювали І. Ільченко, І. Козубенко, Л. Кравченко, О. Неділько, І. Скорук, І. Сухомлин, Ю. Фернос, Л. Ящук та інші. Прикро, але недостатньо описано іменник південної та східної частини України. Відомі лише праці С. Брайченко, Н. Булави, О. Касіма, І. Корнієнка, Г. Кравченко, Т. Марталогі, В. Познанської, В. Шевцової та інших.

Мета нашої статті – простежити динаміку іменникá мешканців міста Кам'янця-Подільського впродовж ста тридцяти років, визначити спільні та відмінні риси у різні часові періоди, виокремити критерії руху чоловічого і жіночого іменникá.

Хронологічними межами дослідження є кінець ХІХ (1870-1890 рр.) та ХХ століть (1900-1990 рр.). Порівняймо особливості чоловічого та жіночого іменникá визначеного хронологічного періоду за такими критеріями:

1. Критерій чисельності, який передбачає визначення максимальних і мінімальних значень при підрахунку одиниць. Цей критерій ми використали при порівняльному аналізі для виявлення кількості носіїв на різних проміжках часу, різницю між частотними десятками, активними та одиничними іменами.

2. Критерій змінності слугує для виокремлення одиниць, що зазнали змін упродовж тривалого часу (зміни з-поміж найуживаніших імен, функціонування рідкісних антропонімів).

3. Критерій стабільності – визначення наскрізних антропонімів, тобто тих імен, що функціонують на всіх хронологічних зрізах.

4. Етимологічний критерій узагальнить етимологічні групи, які виокремлено у дослідженні.

За кількістю носіїв, які народилися з 1974 до 1999 років, нараховуємо зрізи з найбільшою та найменшою чисельністю носіїв. Так, найбільшим періодом, який віддзеркалює зростання населення міста є 1980-і роки (XII зріз), який нараховує 15 561 особу (10 361 – дівчата, 5 200 – хлопці). Подібний приріст населення спостерігаємо в 1970-х (12 132 носія) та у 1990-х рр. (9 829 носіїв), тобто, починаючи з 70-х років XX століття фіксуємо стрімкий демографічний “вибух” серед мешканців міста. Це явище спостерігалось і на території України [1, 37].

Найменшу чисельність носіїв фіксуємо в 1930-і роки – часи голодомору (2 813 осіб). Дещо більше мешканців у 1940-і роки – 3 343. Ці два десятиліття є найменш чисельними за кількістю новонароджених через історичні події, що відбувалися в державі – голодомор та Друга світова війна, під час яких, за приблизними підрахунками, втрачено 10 млн. людей [1, 115].

З-поміж фактичного матеріалу виокремлюємо 635 чоловічих і 594 жіночих антропонімів, що разом складає 1 229 імен та їх варіантів. Фіксуємо зрізи з найбільшою і з найменшою чисельністю одиниць. До перших зараховуємо III зріз серед жіночого іменника (575 фіксацій імен), а з-поміж чоловічого – II зріз (836 імен). Констатуємо, що це зрізи кінця XIX століття, коли в місті переважала єврейська громада, для якої характерно називати дітей дволексемними іменами (такі одиниці є досить чисельними), а також подибуємо широку парадигму варіантів іудейських антропонімів. До другої групи відносимо X зріз чоловічого іменника (92 одиниці) та IX і XIII зрізи жіночих імен, що різняться лише одним антропонімом – 171 та 172 імені відповідно.

Зміни, пов’язані з кількісним показником, притаманні й частотному десяткові. Це простежується в тому, що є окремі зрізи, на яких до складу десятка входять не десять імен, а більше – одинадцять, дванадцять, тринадцять та чотирнадцять. Таке варіювання характерне для першої половини XX століття: IV зріз віддзеркалює одинадцять антропонімів у частотному десяткові з-поміж чоловічих і жіночих імен та VI зріз із такою ж кількістю одиниць серед жіночого антропонімікону і тринадцять – чоловічого. Дванадцять одиниць подибуємо в VII зрізі жіночих імен, а от чоловічих – чотирнадцять. Отже, найчисельнішими десятками є 1900-і, 1920-і та 1930-і роки серед обох антропонімних класів.

“Чисельні” зміни фіксуємо в активному іменнику. Так, за критерієм чисельності виокремлюємо зрізи з найбільшою та найменшою кількістю активних імен. До першої групи належать III (99), II (85) та V (82) зрізи. До другої – 1960-і (X зріз) з кількістю активних імен 37 та 1940-і (VIII зріз) – 40 антропонімів. Решта зрізів коливаються в кількості від 50-и до 70-и активних імен.

Вирізняється найбільшою кількістю одиничних імен VI зріз (1920-і) – 151 одиниця та дещо менше IV (1900-і) – 137. Цей період, початок XX століття, відзначається появою низки нових антропонімів, з-поміж яких новотвори. Пов’язуємо це з тим, що держава створила офіційні установи, де реєструють новонароджених (відділи запису актів громадянського стану). Простежуємо таке на фактичному матеріалі, оскільки втрачаються канонічні імена, як-от: *Ксенофонт*, *Фотій*, *Пантелеймон*, *Глафіра*, *Параскевія*, *Феодора* та інші. Це підтверджують науковці, що досліджують антропонімний склад мови на території різних регіонів (Донецьк, Косів, Луцьк, Мелітополь, Одеса, Тернопіль та інші). Найменше одиничних імен у 1950-і роки – 42 одиниці.

Критерій змінності передбачає виявлення змін у певній категорії іменника. Так, простежуємо їх у частотному десяткові, оскільки впродовж усіх зрізів його склад динамічно змінювався.

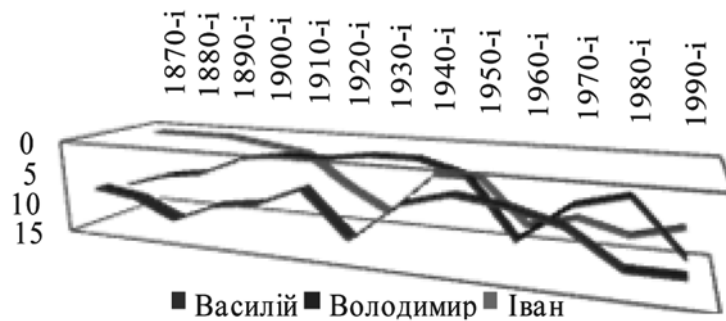
Найуживаніші антропоніми тринадцяти зрізів розподіляємо за групами: перша – це імена, які зазнали динамічних змін упродовж визначеного нами хронологічного періоду, а друга – імена з незначними зрушеннями. До першої групи ввійшли сім чоловічих антропонімів: *Анатолій*, *Борис*, *Василій*, *Володимир*, *Іван*, *Петро* та *Сергій*. Усі ці одиниці згрупуємо за спільними ознаками, а саме: антропоніми, які не входили до частотного десятка на перших зрізах, поступово посідають місце серед найуживаніших імен і в останні десятиліття знову втрачають свою популярність; антропоніми, які спочатку посідають певну позицію в частотному десяткові й динамічно змінюються у ньому (подекуди фіксуємо одиниці за межами найуживаніших імен).

До першого типу імен відносимо більшу частину антропонімів: *Анатолій*, *Борис*, *Петро* та *Сергій*. Простежимо за рухом цих імен упродовж тринадцяти років за допомогою графіка 1.

Графік 1

Отже, ім'я *Анатолій* упродовж п'яти десятиліть не входило до частотного десятка, у 1920-х потрапляє на десяту сходинку, стрімко – на другу (два зрізи поспіль), знову – поза межами десятка, на X зрізі – третє місце, перехід – на друге і два останніх десятиліття не входить до частотного десятка. Подібно до аналізованого антропоніма “рухається” ім'я *Борис*, яке на одне десятиліття раніше ввійшло до частотного десятка. Подибуємо поступове підймання кривої імені – перехід до третьої позиції через сьому, згодом – динамічне зниження – четверта, сьома, дев'ята сходинки, незначний підйом фіксуємо на X зрізі (восьма сходинка) і знову за межами найуживаніших імен. Також два підйоми на графіку спостерігаємо в антропоніма *Петро* – максимально піднявся на шосту сходинку в 1890-і роки (перший пік) та в 1950-і роки на восьму сходинку (друга вершина). Переважно це ім'я знаходиться на позначці активних імен та, подекуди, на десятій сходинці частотного десятка. Деяко відрізняється від попередніх одиниць ім'я *Сергій*, яке чотири рази зростало і спадало до активного антропоніма. Отже, впродовж трьох десятиліть фіксуємо це ім'я в складі активних, на початку XX століття – десята позиція найуживаніших імен, знову поза межами десятка, потім дев'ята сходинка, яка змінюється активним іменником, десята сходинка у 1950-х роках, стрімкий підйом до другого щабля, спад – на п'ятий, третя позиція – XII зріз і стрімке зниження до активних імен. Динаміка цього антропоніма дуже рухлива та непередбачувана, що віддзеркалює нестійке вподобання мешканцями міста такого імені.

Графік 2

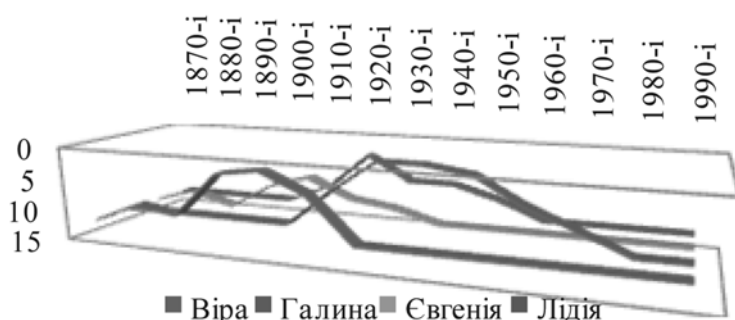
До другого типу антропонімів зараховуємо імена *Василь*, *Володимир* та *Іван*. Спільним для першого і останнього імені є те, що спочатку поступово знижують свої позиції, потім посідають п'яту сходинку, згодом спад і знову зростання популярності, проте антропонім *Василь* продовжить свій рух ще до одного спаду. Іменник *Володимир* навпаки – поступово посідає першу сходинку десятка, знаходиться на ній два десятиліття, спадає до активних імен і знову зростає, але лише до четвертого місця, завершує свій рух активним антропонімом. Наведемо графік 2, на якому вибудовано криві руху цих одиниць.

Друга група частотних імен віддзеркалює незначні зміни в динаміці антропонімів. Так, іменник *Олександр* жодного разу не виходить за межі частотного десятка, проте змінює свої позиції в ньому в різному напрямку. Подібним є антропонім *Микола*, який упродовж дев'яти десятиліть посідає найвищі сходинки десятка (першу, другу та третю) і лише в кінці XX століття фіксуємо стрімке зниження популярності цього імені. Переважна більшість антропонімів вказує на стабільне функціонування серед активних імен, і лише один або ж декілька разів вони входили до розряду найуживаніших імен.

Серед жіночого антропонімікону виокремлюємо тридцять шість одиниць, які входили до частотних десятків упродовж тринадцяти зрізів. Лише з-поміж десяти імен спостерігаємо активні

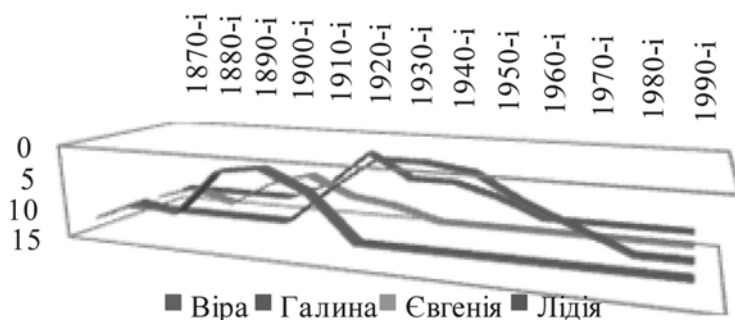
зміни щодо своєї позиції в частотному десяткові. У своїй динаміці жіночі імена дещо відрізняються від чоловічих, оскільки визначено три типи антропонімних змін: антропоніми, які спочатку посідають високу сходинку в частотному десяткові, стрімко втрачають популярність і знову відновлюють її; антропоніми, популярність яких поступово збільшується, а потім зменшується; антропоніми, які повсякчас змінюють свій рух у різному напрямку.

Отже, до першого типу відносимо імена *Анна*, *Катерина* та *Марія*. Іменник *Марія* впродовж шести десятиліть посідав першу сходинку серед найуживаніших імен, потім стрімкий вихід з частотного десятка й відновлення домінувальної позиції на другому місці, яку змінює шоста сходинка десятка, згодом активний іменник та на останньому зрізі лише дев'ята позиція з-поміж найуживаніших. Подібну ситуацію віддзеркалює ім'я *Анна*, яке з другої сходинки десятка змістилося на п'яту, активний іменник, згодом – шоста, третя і п'ята позиції, знову активний склад і в 1990-х роках – третя сходинка частотного десятка. Антропонім *Катерина* зазнав менших змін, але за подібною схемою, оскільки почав свій рух з четвертої позиції найуживаніших імен, згодом знизився до дев'ятої, потім – активний іменник, де перебував упродовж восьми десятиліть і завершує свій рух четвертою позицією десятка (див. графік 3).

Графік 3

До другого типу належать імена *Віра*, *Галина*, *Євгенія* та *Лідія*. Крива графіка цих антропонімів поступово підіймається до найвищої позначки, а згодом знижується до найменшої. Так, слов'янське ім'я *Віра* з активних імен потрапляє до частотного десятка на дев'яту, десятую сходинку, а потім – на третю і другу, після чого крива опускається до п'ятої позначки і знову ім'я знаходиться серед активних антропонімів. Подібно розпочинається рух іменника *Євгенія*, що знаходиться на межі між активним антропонімом та десятою сходинкою найуживаніших імен, поступовий підйом до шостої (найвищої) позиції через восьму і помірний спад – дев'ята, десята позначка графіку й остаточний перехід до активних імен упродовж шести зрізів. Досить динамічним є ім'я *Галина*, яке з активних імен (п'ять десятиліть поспіль) підіймається до першої сходинки частотного десятка, посідаючи попередньо лише шосту позицію з-поміж найуживаніших імен. Зниження популярності цього імені поступове – друга сходинка частотного десятка, згодом – шоста, дев'ята та вихід з десятка на XII і XIII зрізах. Досить схожим є графік руху антропоніма *Лідія*, початкова точка якого знаходиться за межами частотного десятка. В 1910-х роках аналізоване ім'я посідає дев'яту сходинку найуживаніших імен, яка змінюється третьою в 1920-х роках. Наступна позначка на графіку руху антропоніма – сьома (два десятиліття), а згодом – дев'ята і знову вихід за межі частотного десятка. Простежимо за рухом зазначених імен за графіком 4.

Графік 4

Остання група імен динамічно рухається кривою графіка – *Валентина*, *Надія*, *Олена*, *Ольга*. Антропонім *Валентина* після п'яти десятиліть знаходиться поза межами найуживаніших імен, посідає сьому, а згодом третю сходинку десятка. Спостерігаємо перше зниження кривої – з третьої до п'ятої позначки й знову вихід з частотного десятка. Проте у 1960-х роках фіксуємо стрімкий

підйом до першої сходинки, яку змінює четверта й позиція за межами найуживаніших імен. Подібну криву з двома вершинами вибудовує іменник *Ольга*. Так, з восьмої сходинки частотного десятка спостерігаємо перший підйом до п'ятої сходинки, згодом поступовий спад на шосту, сьому та десяту позиції, вихід з десятка в 1930-1940-х роках і повернення одразу на восьму позначку, яка стала початком для нового підйому – сьома, п'ята, четверта позиції й спад до активних імен у 1990-х роках.

Графіки з більше як двома вершинами спостерігаємо в імен *Надія* та *Олена*. Ім'я *Надія* віддзеркалює криву з трьома підйомами. Так, з п'ятої сходинки найуживаніших імен рух антропоніма зростає до третьої позиції, яку одразу змінює четверта впродовж двох десятиліть, згодом знову третя і друга сходинки. Стрімкий спад популярності й вихід за межі десятка в 1930-х роках, після чого антропонім посідає шосте, а згодом третє місце з-поміж найуживаніших імен, завершує свій рух серед активних і одиничних антропонімів. Графік останнього імені *Олена* є найдинамічнішим і фіксує чотири вершини. Рух розпочинається з шостої сходинки десятка й зростає до третьої позначки графіка, яку змінює п'ята позиція. Спостерігаємо наступний незначний підйом на одну позначку впродовж двадцяти років. Знову четверту позицію змінює п'ята й вихід з найуживаніших імен на одне десятиліття. Третій підйом фіксуємо на початку другої половини ХХ століття – четверта сходинка десятка, яку змінює восьма позиція, знову вихід за межі частотного десятка, остання вершина – шоста позначка на графіку. Антропонім завершує рух серед активних одиниць. Наводимо криві проаналізованих імен у графіку 5.

Графік 5

Критерій стабільності притаманний антропонімам, що функціонували з-поміж населення міста впродовж тривалого проміжку часу – це наскрізні імена. Таких імен у нашому дослідженні – тридцять одне, серед яких сімнадцять чоловічих та чотирнадцять жіночих одиниць: *Анатолій, Андрій, Борис, Василь, Віктор, Володимир, Дмитро, Євгеній, Іван, Костянтин, Микола, Михайло, Олександр, Олексій, Павло, Сергій, Станіслав; Ганна, Єлизавета, Ірина, Катерина, Любов, Людмила, Марія, Надія, Наталія, Оксана, Олена, Ольга, Тетяна, Юлія*. Переважна більшість цих імен належали до частотних десятків певного зрізу. Проте існує декілька імен, що вживалися мешканцями міста помірно – це як активні, так і проміжні антропоніми. З-поміж чоловічих імен виокремлюємо: *Євгеній, Костянтин, Олексій*. Лише у 1890-х роках ім'я *Євгеній* належало до одиничних імен, упродовж дванадцяти десятиліть спостерігаємо за активним вживанням цього імені кам'ячанами. Антропонім *Костянтин* двічі входив до проміжних імен, а загалом – це ім'я активного вжитку. Стабільно активним є й ім'я *Олексій*, проте на початку ХХ століття фіксуємо його як проміжну одиницю. Також до стабільних імен можемо зарахувати антропонім *Олександр*, який не виходить за межі частотного десятка впродовж тринадцяти зрізів, тобто є найпопулярнішим іменем усього хронологічного відрізка часу. Серед жіночих імен найстабільнішим є антропонім *Катерина* – активний склад антропонімікону на одинадцятьох зрізах та лише двічі дев'яте та четверте місце в частотному десяткові. Решта перелічених імен, хоч і входять до антропонімної системи міста досить тривалий час, та їхній рух коливається від частотних до одиничних імен, а це не є стабільністю.

Етимологічний критерій передбачає визначення усіх функціональних груп походження імен та простеження їхньої динаміки впродовж визначеного періоду. Проаналізувавши фактичний матеріал, виокремлюємо шість етимологічних груп антропонімів: грецизми, латинізми, слов'янізми, імена давньоєврейського походження, запозичення та новотвори. Послідовність розташування груп за чисельністю на кожному зрізі різниться. Так, у кінці ХІХ на початку ХХ століття перше місце посідають давньоєврейські імена, що пов'язано з історичними подіями на території Кам'янця-Подільського (масове заселення іудеїв) [2, 21]. У цей час не функціонувала така група імен, як новотвори (виокремилася лише в 1910-х роках), а інші групи розташовувалися переважно так: грецизми, латинізми, слов'янізми, запозичення, або ж взаємообмін двох останніх груп. Починаючи з 1940-х років домінуюльну позицію посідають імена грецького походження.

Досить активно вживають кам'ячани запозичені антропоніми з німецької, французької, англійської, скандинавської, грузинської, італійської та інших мов. Що ж стосується слов'янізмів, то впродовж усього хронологічного відрізка подибуємо слов'янські імена-композиції, а також антропоніми польського, болгарського, чеського, словацького походження.

Отже, узагальнивши та проаналізувавши антропонімний склад міста Кам'янець-Подільського, констатуємо:

– Враховуючи критерій чисельності виокремлюємо зрізи з найбільшою і найменшою кількістю носіїв, найчисельнішими частотними десятками, активними та одиничними антропонімами, що впливає на динаміку місцевого іменника.

– Для визначення якісних та кількісних змін у частотних десятках тринадцятьох зрізів застосовуємо критерій змінності. З-поміж імен, що входили до частотного десятка на певному зрізі, визначаємо три типи чоловічих та чотири жіночих імен. За допомогою графіків наводимо криві руху цих імен.

– Упродовж визначених хронологічних меж функціонують наскрізні імена – тридцять одна одиниця, проте лише п'ять з них не змінюють своїх позицій відносно розряду імен. Найстабільнішим чоловічим іменем є *Олександр*, а жіночим – *Катерина*.

– У дослідженні представлено шість етимологічних груп імен, які по-різному функціонували на окремих проміжках часу, що, ймовірно, є впливом національних, культурних, історичних та соціальних чинників.

Список використаних джерел

1. Малий В. В. Етносоціальні процеси на Поділлі у 1861-1914 рр. / В. В. Малий. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 208 с.
2. Расцупкін О. І. Кам'янець на Поділлі / О. І. Расцупкін, С. В. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – 112 с.

Summary. The analysis of using proper names in the end of XIX and XX centuries are investigating in this article. The stable names of population of Kamjanets-Podilsky was defined.

Key words: anthroponymic, proper names, dynamic of names.

УДК 821.161.2:929 (043.3)

Л.В. Романенко

УСНОПОЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ПОСТАТІ УСТИМА КАРМАЛЮКА

Стаття присвячена осмисленню художнього матеріалу про життя і діяльність Устима Кармалюка – керівника народного повстання на Поділлі проти соціального і національного гноблення.

Ключові слова: символ, фольклорна модель, фольклорна та літературна кармалюкіана, етнос, поезика.

Як відомо, фольклорна спадщина – це не лише джерело інформації про історичні події, а й засіб пізнання народних оцінок цих подій. Вона є одним із найважливіших джерел історичної, національної самосвідомості етносу. Повз увагу народу-творця не пройшов жоден історичний факт, жодна постать, діяльність якої мала суспільний резонанс. Художньо достовірну й величну картину національно-визвольної боротьби українського народу під проводом Устима Кармалюка відтворено саме в усній народній творчості. Загалом же, фольклорні твори національно-визвольної тематики зустрічаємо в усіх більш-менш поважних фольклорних колекціях. Записи фольклору про героя належать, зокрема, М.Максимовичу, С.Руданському, П.Кулішу, М.Костомарову, І.Манжурі, Б.Грінченку, М.Лисенку та іншим відомим діячам української культури.

Узагальнюючого видання фольклору про Устима Кармалюка, як і підсумкового дослідження цього фольклорного пласта, досі не здійснено, хоча матеріал зібрано значний. Більш-менш компактні збірки фольклору цієї тематики опубліковано в додатках до робіт В.Тищенка та В.Вовкодава, в окремих томах зводу української народної творчості, зокрема в збірникові історичних пісень, томі народних оповідань, легенд і переказів тощо. Загалом же, вивчення фольклору про соціальну й національно-визвольну боротьбу ніколи не було послідовним, однозначним, а, отже, об'єктивним. Фольклорна кармалюкіана потребує подальшого